

Fără sufler

E lăudabilă libertatea desăvârșită ce mi s-a dat în legătură cu redactarea acestui articol. Nu mi s-au cerut reguli infailibile, incremenite în dogme, nici indicații profetice sau teorii savante și grave. Mi s-a cerut, în schimb, un lucru mai greu decât toate acestea, și anume: să spun „un cuvânt adevărat”, să fac o confesiune sinceră, să evoc amintiri scufundate aproape în negura uitării. Să torn de-a-ndoaselea filmul vieții mele, oprindu-mă la cîte un popas pe care-l socotesc de hotărîtoare importanță pentru cariera mea, să arăt în ce măsură el mi-a orientat gîndirea, mi-a format viața, să scriu ce părere am despre teatru, despre rolurile pe care le-am interpretat, despre lumea noastră, a actorilor.

Să începem deci recapitularea.

Eram un pui de om de cinci ani și rivneam la o minge de tenis cu o sete atît de nemărginită cum numai copiii știu să dorească un lucru care înseamnă pentru ei, fericirea, realizarea speranțelor celor mai cutezătoare. N-am să uit nici-odată după-amiaza în care această întîie dorință conștientă a mea s-a împlinit. Cu o tartină, și cu mult dorita minge la subsuoară, am plecat cu mica ceată de prieteni să ne jucăm pe aleile din parcul Clujului. Bineînțeles că eram mîndru peste măsură. Și credeam, firește, că nimeni pe lume nu are o astfel de comoară minunată. Cu egoismul, superioritatea și răutatea copilului, eram fudul de această proprietate personală și faptul că, izbită de pămînt, mingea mea sărea mai sus decât oricare alta, îl consideram drept un succes al meu, propriu. În sfîrșit, jocul ne-a obosit, nervii ni s-au potolit, ne-am așezat cu toții pe unde am apucat, ca să facem cînte merindei aduse de acasă. Mingea zăcea albă pe bancă, alături de mine; n-o scăpam din ochi pentru nimic în lume: doamne ferește să pună cineva mîna pe ea, să se joace cu bunătatea de minge!... Și în această clipă, o broscuță, pornită probabil la plimbarea-i obișnuită dinainte de masă, se opri în fața pîlcului de băieți. Sînt zeci de ani de atunci și n-aș mai putea spune cum se numea micul meu ortac care a prins brotăcelul, declarînd ritos că e al lui. Mingea albă zăcea alături de mine, brotăcelul se opintea să sară, iar în inima mea incolți numaidecît dorința pe care mă grăbii să i-o comunic proaspătului proprietar: „Dă mi-l mie, să facem schimb!” Băiatul mă privi cu neîncredere, întrebîndu-se probabil dacă vorbesc serios, apoi în cîteva clipe tirgul se făcu: al meu era brotăcelul care trăia, se mișca, sărea și a lui mingea, albă dar fără viață; și nu-mi mai aduceam aminte că, abia cu un ceas, două, în urmă, ea fusese cel mai înalt sens al vieții mele.

Au trecut ani mulți de atunci; furtuna istoriei ne-a împrăștiat pe copiii de

atunci în toate părțile, arborii subțirei de pe aleile parcului s-au făcut stejari voinici cu coroană bogată, lebedele ce pluteau pe oglinda lacului au îmbătrinit. După o viață cu nenumărate cotituri, plină de bucurii și de suferințe, acum cițiva ani am cutreierat din nou aleile parcului din Cluj. Îmi căutam copilăria, amintirile copilăriei, mă opream la cite un copac, la cite un tufan, la cite o bancă unde am cunoscut cindva clipe de fericire sau de durere, m-am gindit la întregul curs al vieții mele. Acolo m-am legat pe viață și moarte cu tot ce e zvicnire, mișcare și acțiune și acolo a murit pentru mine tot ce este simplă jucărie, distracție goală, materie inertă.

*

Mă trag dintr-o familie burgheză. Cinci ani a trebuit să duc o luptă de multe ori disperată împotriva unei prejudecăți care nu vedea în vocația actorului decît bufonerie de circiumă, prilej de distracții vulgare, o pantă ce duce irezistibil spre decăderea sigură și totală. Azi nu mai condamn pe oamenii care s-au amestecat în educația mea, căci părerile lor reprezentau opinia unei societăți și ei erau purtători de cuvînt al ordinii sociale din acea epocă. Dar oricum, am pierdut pentru totdeauna cinci ani din viață și n-am apucat să-mi încep ucenicia în meșteșugul actoricesc decît la vîrsta de 23 de ani, cînd alții stăpînesc cel puțin îndeminearea tehnică și formele elementare de expresie. Dacă, totuși, îi găsesc o noimă acestui răstimp, e că soarta mi-a hărăzit darul — binecuvîntat sau blestemat — de a observa și înregistra tot ce tărăzuiește, ce se agită furtunos sau se scurge domol în preajma mea, de a reține tot ce am putut utiliza în cutare sau cutare rol interpretat pînă acum sau pe care îl voi interpreta de acum înainte.

În multe feluri și în multe locuri mi-am agonisit plînea de toate zilele. Am fost funcționar într-un mare magazin de fierărie, și am învățat ce este betonul armat, ce dimensiuni au felurile tuburi, dar am învățat și altceva, și anume: că e mult mai greu să porți în spinare aceste tuburi, decît să ții evidența lor într-un birou. Am lucrat și într-un magazin de textile, contabilizînd depozitarea și vinzarea valurilor orbitoare de mătăsuri și catifele și înțelegînd că e infinit mai ușor să îmbraci o rochie frumoasă decît să ridici de pe raft, după opt ore de muncă, un balot de stofă. Am condus administrația unui sanatoriu de boli nervoase, am fost funcționar la o întreprindere a cărei titulatură oficială era „Economii” (iată un cuvînt pe care — acum, la cumpăna apelor, îmi dau seama — niciodată n-am reușit să-l învăț) și tot zbătîndu-mă pentru teatru, mi-am făcut și serviciul militar de un an. În sfîrșit, după multe greutăți, am izbutit să ajung în fața primului regizor al Teatrului Național din Budapesta, Horváth Árpád, care venise la Cluj ca să organizeze cîteva spectacole. M-a ascultat și m-a îndemnat să mă opun prejudecăților familiei și să accept cariera, în care chiar căderea e mai frumoasă decît drumul „mai sigur”, dar pentru mine pustiu și complet neinteresant. El m-a dus la direcția Teatrului Maghiar din Cluj, solicitîndu-i să vadă dacă e ceva de capul meu.

Fac un salt înapoi. Ce însemna pentru mine teatrul din Cluj? Să tot fi avut șase, șapte ani, cînd un scheci de cinema se juca la teatrul din Piața Huniade. Nu știu cine m-a dus și cum m-a dus și pe mine la această reprezentație, dar deodată m-am pomenit și eu printre spectatori. În loja de onoare, stătea regele Carol al IV-lea cu regina Zita. Urmăream cu atenție încordată jocul actorilor care mă interesa mult mai mult decît spectatoriilor regali. În urzeala vieții mele de școlar, tot așa de agitată, de febrilă și de plină de ireversibile frumuseți ca a tuturor școlarilor, au intrat nenumărate fire de amintiri din acest teatru al Clujului de odinioară. Noi, școlarii de pe vremea aceea, am înmagazinat pentru toată viața, tot ce ne-au dăruit de pe scena teatrului actorii și, nu mai puțin, actrițele.

Cultură clasică ce ar putea să umple o bibliotecă întreagă, experiență literară valabilă pentru toată viața: iată ce a însemnat pentru noi activitatea teatrului de atunci! Și dacă azi nu-mi mai aduc aminte de atmosfera glacială a orelor de algebră și de ecuațiile în veci nerezolvate, cit oi trăi și oi trăi n-am să pot uita vibrantele, incandescentele după-amiezi de simbătă cu reprezentațiile pentru tineret. Cu câtă febrilitate mă pregăteam o săptămână întreagă pentru aceste matineuri, cum mă stropeam cu colonie dobândită nu mai știu de unde, cum mă strecuram, cu fața aprinsă, cu inima tremurând de emoție, în sală, cu câtă încordare așteptam să se ridice cortina! Acestea erau reprezentațiile „oficiale”.

Dar, după atita vreme, azi pot să vorbesc deschis și despre anii de „illegalitate”, cînd, cu prețul unor minciuni mai mici sau mai mari, izbuteam s-o șterg de acasă (nu era lucru ușor, căci pe vremea aceea nu puteam invoca ședințele) și să mă furizez la galerie. Că n-am văzut în anii acela de școlar! Pe toți citii au trecut prin Cluj, mici și mari, cenușii sau de neuitat: clovni de circ și cîntăreți de operă, eroi de drame și primadone de opere; nu le mai țin minte nici numele... Dar învîrtind caleidoscopul amintirilor, abia acum îmi dau seama ce moștenire bogată mi-a lăsat orașul meu natal. Pe multe meleaguri m-a purtat viața, am trăit în hoteluri de lux și am dormit pe scinduri goale, în barăci pline de ploșnițe, m-am inclinat, mulțumind pentru aplauze, în fața publicului în ținută de seară de la premiere și am făcut muncă obligatorie, lucrînd la construcția unui aerodrom, dar niciodată orașul natal n-a încetat să trăiască în sufletul meu și, astăzi, știu cu certitudine că teatrul din acest oraș a avut o influență decisivă asupra vieții mele de mai târziu.

Cu această dulce povară a amintirilor din copilărie și din viața de școlar, am intrat pe porțile din dos a teatrului. Tremuram de emoție, îmi dădeam seama de insuccesul ce mă pindea, și groaza că aș putea fi sfătuit să mă las păgubaș mă paraliza. Nici azi nu știu de unde am luat curajul să gesticulez un ceas întreg, să spun versuri, să declam, dîndu-mi silința să par cit mai degajat pe scena pe care au jucat marii noștri înaintași. Rețin doar cuvintele ce mi s-au spus la urmă. „Încearcă, dragul meu!”...

Și de atunci, încerc.

Însemnările acestea cu caracter de mărturisire ar fi, poate, mai interesante, dacă ar începe cam așa: Greu, greu de tot e la început! Ce o fi mai târziu, vom vedea... Dar aș minți dacă n-aș recunoaște că m-am născut într-o zodie bună. Am plecat la drum într-un ceas cu noroc. După dibuieli de abia cîteva luni de zile, am dat de o ființă căreia și azi, după 23 de ani, îi datorez recunoștință și dragoste, căci numai căldura sufletului ei m-a ajutat să trec peste toate greutățile care, în atmosfera înăbușitoare, încărcată de intrigi a unui teatru de provincie, ușor

G. Kovács în Biberach („Bánk Bán”)

puteau să tragă în mocirlă pe un artist începător. Ea m-a învățat cuvântul pe care, atât de exigentă față de ea însăși, și-l repeta mereu, tot astfel cum, cu aceeași exigență, mi-l spun și eu și îl spun, tot atât de insistent, tuturor acelorale ale căror soartă și viitor nu-mi sînt indiferente: „Ridică-te!” A trecut aproape un sfert de veac de cînd l-am auzit pentru întia dată, dar el îmi răsună și azi în urechi și în minte; nu l-am uitat, cum n-am uitat că el m-a învățat cum trebuie să păstrăm puritatea scenei, sfințenia meșteșugului, unicitatea vocației noastre. A trecut o jumătate de viață de om de cînd am întîlnit această ființă: răstimp suficient pentru a putea însemna aici, fără echivoc, cu deplin curaj, numele uneia dintre cele mai mari artiste ale teatrului maghiar: Dayka Margit. În gazetele de teatru din Budapesta, în dările de seamă despre premiere, actorul tînar de azi îi poate vedea adeseori numele, doar e laureată a premiului Kossuth, mare artistă a Republicii Populare Ungare. Cînd am întîlnit-o eu, zile întregi mi-a vorbit de copilăria ei, de sărăcie, de cei cinci frați pe care-i avea și de faptul că, înainte de a deveni artistă, fusese vinzătoare de ziare la Oradea, de prețul amarnic pe care a trebuit să-l plătească pentru a putea ajunge la lumina rampei, de luptele distrugătoare pe care a trebuit să le susțină, singură, izolată pentru a putea deschide drum talentului și artei ei. Artiste tînore, care primesc azi fără luptă și suferință, ca ceva de la sine înțeles, răsplata acestei cariere, trebuie să se gîndească la dînsa cu respectul cuvenit marilor aleși.

Ce aș mai putea spune?

Teatrele de provincie, succedîndu-și în ritm febril, piesele din repertoriu, căutînd să mulțumească toate straturile publicului spectator!... Fost-am amoretz și dansator comic, erou liric și bufon, soț îmbrăcat în pijama în comediiile lui Vaszary, Romeo, încurcă-lume în triumfuri amoroase din piesele lui Fódor László, suferînd sau făcînd pe alții să sufere, și uneori chiar Cyrano, prinț glorios în operete și om mărunt și neajutorat în vodeviluri. Mai mult de o sută de roluri; nu mi le mai amintesc nici eu, le-au uitat și spectatorii. Dar în suflet port — și voi purta cît voi trăi — și amintirea unor seri neuitate, episoade din eforturile teatrului minoritar din acele vremuri: *Tragedia omului* jucată la Cluj, în curtea bisericii reformate din strada Kogălniceanu, în aer liber, în fața unui public extraordinar — 4000 de spectatori — pe o ploale torențială, dar într-o liniște plină de cucernic respect pentru operă, sau reprezentația lui *Hamlet* în Brașovul din acea epocă. Și via conștiință că tot ce se petrece în mine și împrejurul meu e o parte integrantă din munca pe care mai curînd sau mai tirziu trebuie s-o îndeplinesc, drept justificare, drept dovadă că dacă printre ruinele unei lumi ce s-a prăbușit, și în pofida lor, eu am rămas în picioare, și sînt și azi la postul meu, nu poate fi o împlinire oarbă, fără sens.

Apoi, timp de cinci ani, am fost spectator, numai spectator, spectator conștient, asistînd la desfășurarea comediei pe care istoria a scris-o pentru generația noastră și care n-o să se mai întoarcă niciodată. Firește că anii aceia de bestială cruzime, care au adus suferințe infernale pentru omenire, n-au fost un fotoliu nici pentru mine. Dacă am avut norocul să scap de soarta de care sute de mii de oameni au avut parte, tributul mi l-am plătit și eu. Am plătit prin nervii mei, prin înima, singele și ficatul meu, prin iubirea și ura mea, prin întreaga pasiune care m-a făcut om viu și simțitor. Am plătit cu un mormint pierdut undeva prin Ucraina, am plătit cu prietenii și familia mea, cu faptul că, întorcîndu-mă acasă, abia am mai găsit martori și tovarăși ai vieții mele de odinioară. Totul trebuia reclădit. Sînt zece ani de atunci. Și cînd privesc în urmă, la acești zece ani, la rolurile pe care le-am jucat, îmi vine să cred că suferința, chinul, neîncetata căutare a propriei personalități și a lumii înconjurătoare sînt într-adevăr o necesitate pentru orice artist. Numai experiența personală este materialul adevărat pe care actorul

il poate întrebuința în creația lui și fără de care el nu este decît un papagal, iar vorba lui un sunet gol. Acesta e adevăr valabil pentru mine, personal. Dar ce să facă artistul tînăr pe care dorința de pace a lumii îl scutește, să sperăm că pentru totdeauna, de obligația de a traversa infernul ? Oare numai experiențele dureroase, tragice au darul de a maturiza pe actor, de a face un adevărat artist din el ? Sînt ferm convins că nu. Bucuria, voioșia, căutarea pasionată a frumuseților vieții pot să crească oameni mai îndrăzneți, gata să lupte cu mai multă grijă pentru viața lor și a semenilor. Dar pentru aceasta e neapărată nevoie de dragostea de oameni.

Nu pot tăgădui, în aceste rinduri cu intenții de totală sinceritate, că uneori sînt consternat văzînd pustiiul sufletesc, cenușia monotonie a unora din tovarășii mei din generația tînără. Știu că lumea nouă nu se clădește de pe o zi pe alta și zece ani nu ajung pentru ca o viață nouă să răsară pe ruine. Dar dacă noi înșine nu sîntem în stare să răzbim prin această pasivitate și indiferență, de la cine să așteptăm minunea care va face mai frumoasă, mai plină de înțeles, mai adevărată și mai nobilă viața artistului și, prin ea, viața tuturor oamenilor ?

Urmăresc cu deosebit interes felul cum se pregătesc unii dintre colegi pentru cite un rol nou. Aplicînd o metodă bizară, pe care în zadar am căutat-o în vreun manual de specialitate, vulgarizînd în modul cel mai grosolan învățătura lui Stanislavski despre necesitatea experienței personale, acești colegi se apropie de rol „descinzînd” la fața locului ca să învețe, prin exerciții, cum se iubește o mamă, cum se palpează abdomenul unui bolnav, cum reacționează un muncitor de fabrică la gesturile de drăgălășenie ale iubitei, sau, dacă din întîmplare el trebuie să creeze un erou pozitiv, cum trebuie să accentueze fraza, pentru a convinge pe activiștii din auditoriu de adevărul că : „Pacea e mai importantă decît orice, tovarăși !”... Iar eu știu că actorul în chestiune nu-și iubește mama, că niciodată nu s-a aplecat asupra unui bolnav și nici prin gînd nu i-a trecut să-l ajute, că în viața lui nu s-a dus într-un crîng ca să culeagă viorele cu iubita, iar cît privește problema păcii, o lasă pe seama altora... Nu e un joc paradoxal de cuvinte dacă spun că tipul de pseudoartist, de care vorbesc, se caracterizează printr-o extrem de „complexă” sărăcie de sentimente. Oamenii aceștia se mișcă la suprafață. Ei nu educă sufletele oamenilor, pentru simplul motiv că nu cunosc dimensiunile sufletului. Oare citesc oamenii aceștia și, dacă da, ce citesc ? Căci nu este indiferent cu ce se ocupă în timpul liber actorul. Ca să nu mai vorbesc de faptul că lectura nu este timp liber, ci adîncire, lărgire absolut necesară a fanteziei, a conștiinței, a experienței personale. Pentru noi, nu este indiferent dacă societatea viitorului va găsi sau nu în actor o inteligență înzestrată. Teatrul viitorului va elimina fără cruțare așa-zisele talente native, ignorante, incolte, ce se bazează numai pe instinct.

*

Vreau să vorbesc în aceste clipe de mărturisiri sincere, de ceva ce se leagă în mod aproape inexorabil de numele meu, de munca mea. E vorba de așa-zisa mea rezervă, sau, cu alte cuvinte, de retragerea mea în turnul de fildeș. E incontestabil — și sînt destul de sever față de mine însumi, pentru a nu o recunoaște — că, în contactul cu majoritatea semenilor mei, mi-am însușit o astfel de manieră, că cei ce nu cunosc mai de aproape împrejurările vieții mele, individualitatea mea, trecutul meu și chiar din prezent nu cunosc decît faptele știute de toată lumea, pot să găsească uneori jignitor tonul pe care-l întrebuințez. Aceștia inclină să judece și stilul jocului meu scenic tot prin prisma acestei maniere, condamîndu-l foarte des. E indiscutabil că nu se poate face o separație între viața particulară și cea de pe scenă. Dar — și o spun nu pentru a mă apăra — oare spectatorul care nu se mulțumește să privească pe actor numai prin prisma rolului, dar caută în el și pe

omul particular, își dă osteneala de a cerceta mai îndeaproape ce taină face pe cineva amabil sau morocănos, prietenos sau rece, atrăgător sau indiferent în aparență? Cîți factori au contribuit, cite ofense nemeritate, cite palme, persecuții și surghiunuri au colaborat la îngroșarea stratului pe care-l folosesc drept pavăză firească, pentru ca ceea ce e mai sensibil în mine, „sufletul”, să nu mai fie expus loviturilor și împunsăturilor pe care n-aș mai avea vigoarea și elasticitatea să le suport ca în trecut?

Vreau să povestesc un episod din trecut. Era după dictatul de la Viena.

G. Kovács în *Teterev* („Micul burghez”)

Teatrul „Thalia” de la Cluj, al cărui membru eram de opt ani de zile, se pregătea să reprezinte în seara „festivă” opereta *Ianoș Vi-teazul*. Ținînd ca toți membrii teatrului să ia parte la reprezentația de gală, direcția mi-a dat și mie un rol mărunț. A sosit ziua repetiției generale; machiat, costumat, așteptam sfîrșitul actului al II-lea, cînd îmi venea rîndul să intru în scenă. Cineva bătuse în ușă. O delegație studențească de opt membri apăruse și mă invită foarte politicos să nu tulbur strălucirea seriei, prin cele cinci cuvinte ale rolului minuscul ce-mi fusese distribuit, deoarece fișa mea personală nu este în regulă. M-am demachiat, m-am dezbrăcat, constatînd cu groază că o nouă epocă de stupiditate și cretinism se anunță. Apoi trecură cîteva săptămîni, jucam tragedia *Bánk Bán* și, la sfîrșitul actului al II-lea, o puternică salvă de aplauze chemă pe actori la rampă. Și cînd, nebănuind nimic din ce se pregătește și cuprins de beția succesului de o

cîlă, am ieșit și eu — în loja din avanscenă ședea Homan Bálint, ministrul cultelor — un concert amețitor de fluierături mă primi: la galerie, tinerii membri ai organizației „crucile cu săgeți” intraseră în acțiune...

S-a deschis noul Teatru Național, unde nu mi s-a mai îngăduit să pun piciorul. Am fost condamnat la o tăcere de cîndi ani și mi-a trebuit multă tărie, multă rezistență interioară și multă credință în viitor pentru a putea străbate teafăr, cu fruntea ridicată, această perioadă de batjocură. N-am stat izolat în această luptă. Numeroși prieteni m-au ajutat, ca oameni adevărați, ca artiști, mi-au dat încredere în viitor, m-au învățat că nu în fața leagănului, ci a sicriului se cîntărește valoarea muncii omenești, a eforturilor pentru bine și frumos.

*

De cînd am ajuns profesor la Institutul de artă dramatică „Szentgyörgyi István”, viața mea s-a îmbogățit, adăugîndu-și o culoare nouă. De cîte ori nu m-a rasplătit și consolată acest cerc de activitate cînd mă vedeam amenințat de poticneli și eșecuri în alte domenii ale vieții! Ce experiență deosebită este fiecare examen de admitere! Să alegi din ceata tinerilor ce se pregătesc pentru viață, să-l cîntărești pe fiecare în parte, să vezi fețele aprinse de trac, de teamă. Să simți că fiecare tînăr primit în institut îți devine intrucitva fiu în cei patru ani de învățămînt, că ești răspunzător de dezvoltarea lui artistică, răspunzător față de el, față

de tine însuși, față de colectivitate ! Îndoielile ce se ivesc în cursul educației, al desfășurării personalității lui, nu sînt deloc mai puțin chinuitoare decît acelea care însoțesc în mod firesc cariera personală a actorului. Ce înfinit de greu e să cunoști un singur om ! Dar mi-te o clasă întregă ! Ceea ce deosebește munca noastră, a profesorilor de conservator, de activitatea tuturor dascălilor de altă specialitate, este că noi abia după terminarea celor patru ani începem să ne dăm seama cu adevărat dacă am utilizat bine timpului petrecut împreună, sau munca noastră n-a fost decît o simplă zădărnice moartă. Căci, din momentul în care tinărul primește diploma, el devine partenerul meu, în culise el se agită împreună cu mine și ne sînt comune succesul și insuccesul.

Ca actor și educator de actori, mă întreb adeseori — și întrebarea aceasta îmi dă multă bătaie de cap — cum s-ar putea lupta împotriva spiritului care, rămasă din trecut, mai dăinuiește încă pe ici, pe colo, în teatrele noastre. Eu am învățat respectul, dragostea și cuviința pentru scenă de la niște oameni care au fost slujitorii cei mai credincioși, cei mai smeriți ai acestei vocații. Îmi aduc aminte că aveam roluri mari și chiar așa-zise succese, dar asta nu mă împiedica să culeg cu profundă evlavie fiecare cuvînt, fiecare îndrumare a învățătorului și maestrului meu, marele actor ardelean Tóth Elek. Era o sărbătoare pentru noi cînd Miklóssy Margit sau nenea Váradi ne primeau la masa lor și ne vorbeau de trecutul și prezentul teatrului.

Exemplul propriei lor vieți, simțul răspunderii față de scenă și față de public, înțelegerea pe care o aveau pentru importanța muncii lor culturale și educative și conștiința că ceea ce făceau și modul cum lucrau se refereau nu numai la ziua de azi ci, pînă la urmă, serveau ridicarea culturală a poporului întreg și ținteau să-l facă viața mai frumoasă, mai bună, mai nobilă : iată ce ne impresiona, servindu-ne drept pildă de urmat.

Nu se poate să nu te întrebi nedumerit : cum se face că într-o vreme cînd cariera aceasta se caracteriza prin cea mai completă nesiguranță materială, cauza teatrului avea — și nu puțini — luptători voluntari, iar azi, cînd norii grijilor materiale s-au risipit, același teatru maghiar nu reușește încă să se debaraseze de unii farsori culturali, de unii cavaleri rătăcitori, pe care cine știe ce interese și considerații carieriste li aruncă pe scenă ? Cred că nu sînt departe de adevăr afirmînd că nu totdeauna e bine ca răspunderea materială și morală să înceteze a fi o problemă. Și ar fi foarte dăunător dacă, profitînd de drepturile ce le dă constituția regimului nostru de democrație populară, cadrele mai în vîrstă s-ar mulțumi să se odihnească pe laurii imaginari, iar generația nouă de actori, cuprinzînd și pe cei ce abia acum părăsesc băncile institutului, nu s-ar mai gîndi la dificultăți, la povara sarcinilor, la greutățile procesului de creație, ci numai la titluri, decorații, ranguri care vor trebui să marcheze într-o zi de 1 Mai sau de 23 August munca lor. Cum să-mi explic altfel desconsiderarea tradițiilor progresiste ale teatrului nostru din trecut ? Indiferența aproape totală față de literatură, pictură, muzică, față

G. Kovács în Gauleiterul Rogge
(„Cul l se supune vremea")

de toate ramurile artei ? Ei găsesc de-a gata totul, nu trebuie să se bată pentru contracte de angajament, statul le servește pe tavă posibilitățile de trai, nu-i obligă la eforturi intelectuale și artistice. Situația aceasta ar putea avea consecințe grave ; nu ne poate lăsa indiferenți eventualitatea ca în deceniile viitoare, sarcina de a educa poporul prin puterea cuvintului rostit pe scenă să ajungă pe mina unei generații de actori care ea însăși va fi lipsită de educație, va fi incultă și ignorantă.

*

Sînt actor vechi și îi cunosc pe toți : pe tineri și pe cei „mai puțin tineri“, iar de șase ani, ca profesor, mi se face cinstea de a fi însărcinat să împărtășesc experiența mea tinerei generații. Nu poate fi artist adevărat cel care se căznește să-și afirme autoritatea punîndu-și înainte cu insistență propria-i persoană și disprețuind tineretul. Vorbesc, poate, în termeni cam tari despre copiii noștri, tinerii actori, dar o fac din îndemnul dragostei celei mai dezinteresate, cu cele mai curate și binevoitoare intenții. Lipsa de pregătire a unor elevi ai noștri — actorii de mine —, dezorientarea lor în problemele lumii și ale vieții, sărăcia bagajului lor de experiențe, îngustimea sferei de curiozitate, caracterul hibrid al concepției lor de viață iau, an de an, forme tot mai îngrijorătoare. Dar tot atît de incontestabil e că, la rîndul nostru, nici noi înșine, noi educatori ai recente generații de actori, nu le-am dat și nu le dăm nici pînă azi o înzestrare suficientă, pentru ca ceea ce primesc de la noi să nu se rezume la simpla stirpire a pretențiilor manifestate numai în aparențe formale, a rețelilor moravuri din teatru, a infumurării și obrăzniciei.

Meseria de profesor de conservator nu trebuie să fie o ocupație secundară, ci o vocație. Și simțul vocației ne impune să muncim în așa fel ca, în viitor, din exemplul nostru personal, să se aleagă cu o învățătură mai bogată, mai bună și mai frumoasă toți aceia pentru care, cel puțin deocamdată, vrînd-nevrînd, noi sîntem pildă de urmat în lumea teatrului.

În decursul anilor trecuți, Institutul de artă dramatică „Szentgyörgyi István“, a dat teatrelor din țară mulți actori de valoare, capabili și de sarcini mai înalte decît acelea ce le-au fost încredințate. Dar aceste sarcini nu înseamnă numai muncă de teatru în sensul restrîns al cuvîntului. Ele implică și o activitate omenească, cetățenească, de transformare a societății, un rol de care nimeni nu s-ar putea achita mai bine decît tocmai tinerii artiști, care au primit lumea nouă la vîrsta de zece ani (decî, prin firea lucrurilor, n-au de luptat cu atîtea contradicții interne ca generația mai în vîrstă) și cărora li se dă tot ce e mai bun dintr-o orînduire socială nouă, sănătoasă, în plină dezvoltare.

Departate de mine intenția de a generaliza în mod superficial. Tocmai de aceea, trebuie să menționez numele cîtorva colegi tineri a căror activitate o urmăresc cu deosebită dragoste și dincolo de atmosfera solemnă a producțiilor de sfîrșit de an și pe care aș vrea să-i dau drept exemplu pentru elevii de azi ai institutului nostru. Laszló Gerő, Orosz Lujza, Horváth Béla, Bisztrai Mária, Bányai Eva, la teatrele surori, Tonai Bella, Erdős Irma, Bányai Mária, Faluvégi Lajos, Gorba András, Lohinszky Loránt, Tarr László, la Teatrul Secuiesc, sînt tot atîtea promisiuni încurajatoare. Cu cei mai mulți dintre ei, am trecut prin botezul de foc al jocului în devălmășie și munca ce am dus-o cot la cot m-a întărit în credința că, cu toate neajunsurile generale de care am vorbit, dezvoltarea teatrului maghiar din țara noastră e asigurată. Ramura generației de actori ce s-au ridicat în ultimii zece ani reprezintă o forță umană și artistică la care putem privi nu numai cu încredere, ci, ținînd seamă de rezultatele realizate pînă azi, și cu mindrie.

Iar acum voi aminti cu deosebită dragoste scumpa, romantică și însuflețită echipă, la care totdeauna mă gîndesc cu iubirea sporită ce i se cuvine copilului plecat departe. E vorba de tînărul ansamblu al Teatrului de Stat Maghiar din Baia Mare, de foștii noștri elevi. S-a vorbit mult și elogios despre activitatea lor, uneori în termeni aproape primejdios de exagerați. Dacă nu i-aș cunoaște de aproape (cel mai mulți mi-au fost elevi timp de doi ani de zile), mi-ar fi frică, poate, că gloria atît de timpurie li se va urca la cap și va influența în sens dezastruos munca lor în viitor.

Am trecut pe la dinșii acum un an, în turneu cu *Făclia* de Illyés Gyula și am petrecut împreună trei zile. Zilele au trecut cum trec de obicei într-un oraș străin, unde te duci ca să participi la un spectacol. Bucuria revederii mi-a fost temperată — și abia puteam ascunde acest lucru — de noroiul și de ceața dezolantă din Baia Mare și, drept să spun, din această pricină, abia așteptam să mă întorc cu avionul. Asta era ziua. Seara, m-am dus la teatru, iar după reprezentație m-am culcat, frînt de oboseală, în odaia pe care unul dintre băieți mi-a pus-o cu multă gentilețe la dispoziție. Mormălam în sinea mea, cînd unul cite unul s-au strecurat în odaie și s-au adunat în jurul patului. Ne-am așezat la sfat. După cîteva minute, mă simțeam de o vîrstă cu ei, și capul mi se „încinsese” și mie, ca și lor. Am discutat pînă dimineața la șase, argumentînd, făcînd fel de fel de planuri. Dispăruse raportul dintre profesorul și elevii de odinioară; vorbeam doar despre teatru la „cea mai înaltă tensiune”. Am stat trei zile cu ei și m-am întors acasă voios, plin de încredere. Mă gîndeam că, dacă n-ar realiza decît a zecea parte din ceea ce și-au propus, tot ar face un lucru frumos și de mare însemnătate. De atunci, ei au jucat *Ruy Blas*. Din păcate, n-am putut asista la reprezentație. Dar faptul în sine că, dintre toate trupele noastre de actori, numai ei s-au gîndit să pună în scenă această operă romantică dovedește un curaj și un spirit de inițiativă pentru care merită cele mai mari elogii. Și pe lângă toate acestea, ei au găsit timp să organizeze, în cadrul reprezentațiilor pe care le-au dat la Cluj, și o serată comemorativă József Attila, luînd-o înaintea altor teatre care, poate, abia pentru a 60-a aniversare a morții marelui poet, vor reuși să compună un program festiv.

Le doresc mult succes în munca ce-i așteaptă!

*

Noua politică a teatrului din țara noastră ne dă toate posibilitățile de a desfășura o activitate artistică largă, cuprinzătoare. Numai un orb sau un om de reavoință ar putea pune la îndoială rezultatele pe care teatrul le-a realizat în ultimii zece ani. Aceste rezultate se datoresc în primul rînd masivului ajutor material și moral pe care ni l-a dat regimul nostru de democrație populară. Dar ia să vedem puțin, dacă teatrele noastre și, înăuntrul lor, artiștii au știut să se folosească îndeajuns de aceste posibilități, dacă au știut să fructifice cum trebuie ajutorul primit. Am făcut oare totul pentru ca rezultatele obținute să nu oglindească numai o medie statistică, să nu reprezinte numai niște rezultate bune doar pentru a fi înregistrate de forurile bugetare ale administrației de stat?

Cunoscînd politica repertoriului din teatrele noastre și nivelul ideologic și politic al reprezentațiilor, să avem curajul s-o spunem: nu! Dar înainte de a trece la rezultatele și lipsurile propriului nostru teatru, să-mi fie îngăduit a spune cîteva cuvinte despre actor, elementul cel mai important al teatrului.

Care ar fi una dintre cele mai importante datorii ale noastre?

Să adîncim cunoașterea reciprocă a geniului literar și artistic național și, prin

aceasta, să contribuim la apropierea noastră. Care poate fi contribuția cea mai firească și mai eficace a actorului la acest obiectiv ? Răspunsul e foarte simplu. Să recunoaștem că nu numai noi facem teatru ci și alții, că nu numai noi înregistrăm rezultate, ci și alții și, prin urmare, noua noastră artă dramatică nu începe și nu se isprăvește cu Teatrul Secuiesc.

Oare cîți regizori, actori și tehnicieni de ai noștri au jertfit timp, bani și osteneală, ca să vadă reprezentațiile teatrelor din București ? E suficient oare că oamenii noștri de teatru (pentru a evita orice neînțelegere, voi adăuga că nu mă gîndesc numai la directori, ci și la actori și regizori) asistă din cînd în cînd, destul de pasiv de altfel, la cite o conferință organizată de minister pentru lămurirea unei probleme de teatru, dar tot ce este viață vie, dinamică și caracteristică de teatru înseamnă doar o distracție serală pentru ei și nu servește la îmbogățirea și dezvoltarea cunoștințelor lor de specialitate. Și chiar cînd iau parte la o premieră — un adevărat eveniment — cu ce profită din asta ansamblul ? Se cunoaște vreun caz — și! aș putea să trec în revistă toate teatrele noastre maghiare — în care să se fi discutat, în fața ansamblului, în fața colectivului de muncă, laturile pozitive și negative ale unei reprezentații din Capitală, impresiile cîștigate la această reprezentație ? Deși, nu încap discuțiile, cu toate opintirile noastre, vom rămîne încă multă vreme tot „provincie”, chiar dacă cuvîntul nu și-ar mai păstra înțelesul și rezonanța suspectă de altădată. Cunoaștem oare pe marii, pe eminentii artiști ai Capitalei noastre ? Nu. Pe regizorii ei ? Nu. Am găsit oare prilejul să vedem marile eforturi ale teatrelor noastre din Capitală, eforturi ce au caracterizat munca lor din anii trecuți pentru însușirea stilului realist-socialist și i-am îndemnat să le vadă pe toți acela care prin profesiunea lor trebuie să le cunoască ? Nu. Am primit cu ploconeli rînase de demult invitațiile periodice ale Capitalei, dar nu ne-am apropiat unii de alții cu sufletul deschis al artistului năzuind spre aceeași țintă. Deși, cine nu cruță osteneala de a cunoaște pe colegii săi de altă limbă și e muncit de aceleași probleme de artă poate dobîndi un ajutor și un sprijin imens și prin adîncirea legăturilor personale.

Să lichidăm, în sfîrșit, provincialismul nostru cu orizont îngust, închis în propriile-i limite ! Nu putem privi teatrele din țara noastră numai cu ochi de tirgumureșan, de clujean, de piteștean, sau de reșițean. Nimic nu ne împiedică să cunoaștem și să studiem mai de aproape teatrele de orice limbă din țara noastră.

De zece ani, pe cheltuiala statului, artiștii noștri colindă toată lumea. Agerpres-ul ne informează mereu de aceste călătorii. Dar niciodată nici un artist nu și-a luat osteneala de a face o dare de seamă pentru cei ce muncesc în teatru, despre aceste experiențe ale lui.

Am aflat, din lecturi, din cărți, multe amănunte despre rezultatele teatrului sovietic, recunoscute de întreaga lume. Dar nu încap îndoială că sub forma vie de întrebări-răspunsuri, am fi aflat mult mai multe lucruri, care ne-ar fi ajutat mai puternic, mai rodnic în munca noastră. Ce a însemnat o convorbire de citeva ceasuri cu Bondarciuk, cu Ghiățintova ! Cîte îndrumări practice ne-au dat, cu cită bunăvoință ne-au atras atenția asupra unor neajunsuri pe care, în lipsa unui control din afară, de multe ori nu le observasem !

*

Înseilind aceste note, am zăbovit cam mulțisor, mi se pare, în fața unor porți străine. După o căsnicie de zece ani pe care am dus-o, în bine și în rău, cu Teatrul Secuiesc, e timpul să mă ocup puțin și de casa noastră. Ca în orice căsnicie,

după zece ani, a dispărut și aici emoția ce caracterizează prima perioadă a dragostei. Pentru viața unei instituții, zece ani nu înseamnă mare lucru, dar pentru viața unui om, ei reprezintă un răstimp important. Și fiindcă succesele și eșecurile, realizările și lipsurile din acești zece ani mă privesc foarte de aproape și pe mine și, fiindcă, totuși, o dragoste trainică mă leagă de această instituție, aș vrea să spun câteva cuvinte despre o serie de lucruri ce nu pot fi indiferente unuia pe care viața teatrului îl interesează și dincolo de ridicarea și coborîrea cortinei.

În acest teatru, mi-am regăsit credința, aici am aflat sprijinul și forța necesară pentru îndeplinirea sarcinilor primite. Din multe locuri, din multe orașe și țări s-a adunat și s-a infiripat mica trupă, care de atunci — nu este, poate, o lipsă de modestie s-o spun — și-a cîștigat un nume prețuit în toată țara. Țeluri identice, eforturi comune au caracterizat năzuințele noastre spre bine și frumos, și chiar dacă pe ici, pe colo s-au ivit și dihonii, otrăvuri dizolvante, rămase din lumea veche, cu anii, toxinele acestea s-au absorbit în mare parte, munca dusă umăr la umăr a sudat ansamblul și acesta a reușit să pornească pe drumul care a prefăcut vechea trupă într-un teatru adevărat. Nu vreau să înșir rezultatele ce au însemnat tot atâtea pietre de hotar în viața Teatrului Secuiesc din Tg. Mureș. Ar fi, poate, mai frumos să evoc numai ceea ce a fost frumos, adevărat și artistic în viața lui.

Răsfoiesc, în gînd, afișele micului nostru teatru și mă opresc cite o clipă la un titlu, la o dată de premieră. Nu scriu o monografie a teatrului și astfel n-o să pară, cred, ciudat și lipsit de modestie că mă opresc mai cu seamă în fața afișelor care oglindesc etapele dezvoltării mele actricești. Unde au rămas *Liliomfi* al lui Molnár Ferenc, doctorul cu veleități culturale din *Aventura*? Funcționarul de bancă cu gesturi agitate din *Loc tinerilor*! și multe alte roluri mai mici sau mai mari, ce au dispărut fără urmă în adîncurile amintirii! Am privit și pînă atunci cu atenție lumea, dar trebuia să vină ceea ce a venit, pentru a-mi transforma în mod decisiv conștiința, care, în sfîrșit, s-a fixat la o concepție de viață fermă și neclintită.

A trebuit să pătrund opera lui Gorki, s-o studiez adînc, pentru ca să înțeleg Monologul despre Om al lui Satin din *Azilul de noapte*. Cîte lucruri au trebuit să se întîmple în mine pentru ca umanismul burghez, rezultat al trecutului, al educației mele, al împrejurărilor în care am trăit, să se transforme în umanism socialist, fără de care azi nici n-aș mai putea să încerc proiectarea pe scenă a problemelor epocii noastre, să judec cu măsură critică trecutul apropiat, să îmbrac conținutul operelor clasice într-o expresie care să facă accesibil omului de azi acest conținut valabil și după sute de ani!

Și iarăși Gorki. Figura cea mai apropiată parcă de inima mea e Teterev din *Micii burghezi*. Am văzut vreodată omul acesta? Am cunoscut ceva asemănător? Cum, unde, s-au întipărit în mine trăsăturile acestei figuri cumplit încercate și totuși neastîmpărate, renunțînd la toate, dar indemnînd cu fiecare cuvînt al său la revoltă — figura intelectualului ce se zbate neconținut și, cu toate bunele lui intenții, se înfundă pînă la urmă? L-am cunoscut. N-am reprodus o fotografie, n-am copiat o singură persoană.

Dar în hoinărelile din nopțile anilor mei de începător, de cite ori n-am văzut la Cluj, la Budapesta sau în altă parte, cite un Teterev în haine ponosite, cu ultimii gologani în mînă, oîrîndu-se în fața unei barăci cu crenvîrști? Intelectuali veritabili și pseudointelectuali cu gura amară de tutun, părăsind redacțiile în zorii zilei și poposind într-un fund de circiumă de cartier sau în ceața unei bodegi de gară, poeți eternizați la mesele de marmoră din cafenele, compunînd versuri menite să salveze omenirea, eroi înfrinți în bătăliile jocului de cărți, cu fețele năpădite de

G. Kovács în Cașavencu („O scrisoare pierdută“)

țepi: toți mi-au dat cite o culoare, cite o amintire, cite un crimpei de atmosferă, ajutându-mă să pătrund pe dinafară și pe dinăuntru, să trăiesc cu adevărat acest rol. La toate acestea se adaugă, firește, faptul că și viața mea a avut clipe tetereviene, cind nici o rază de nădejde nu mai licărea. Mirosul compact de varză acră s-a așternut de atitea ori și peste sufletul meu, și am avut și eu de luptat cu Besemenovii vieții mele.

Apoi au venit alte sarcini, alți autori, alte roluri. Cehov. Ce știam noi despre el pînă atunci? Atît cit predăm azi unui student de conservator în anul I. Că a fost prieten cu Gorki, cu Nemirovici-Dancenko, cu Stanislavski, că pe cortina Teatrului de Artă se află ca emblemă un pescăruș. Am pus în repetiție *Pescărușul*. Am avut norocul de a avea la dispoziție și exemplarul de lucru al lui Stanislavski. Și pe măsură ce înaintam cu repetițiile, indicațiile lui Stanislavski se transformau în realități vii. Am început să prindem

ceea ce el numește „murmurul submarin”. Am început să sâpăm pe sub text, printre rinduri, și, după o muncă de mai multe săptămîni, am înțeles că ceea ce știam pînă atunci despre Cehov nu este adevărat, că omul nu s-a limitat la descrierea unei lumi de dulci melancolii, de tristeți mărunte, de pesimism și deznădejde, ci a rostit și cuvintele: „Domnilor, trăiți prost!” Deci trebuie să trăim altfel, să-i învățăm la o altfel de viață pe oamenii în fața cărora îl jucăm pe Cehov. Cite lucruri n-au trebuit să se întîmple în ultimele decenii, pentru ca femeile noastre de tipul Ninei Zarecinaia să nu mai fie nevoite să plece într-un compartiment de clasa a III-a spre un viitor necunoscut sau, dimpotrivă, prea bine cunoscut, pentru ca Trigorinii noștri să nu mai aibă impresia că tot ce fac e zadarnic, pentru ca noi să nu mai trebuiască să-i compătimim pe Trepliovii care își trag un glonte în cap.

Gauleiterul. Cînd l-am întîlnit întîia dată? În iunie 1944. la Bergen-Belsen, într-un lagăr de concentrare german. În dosul unui triplu gard de sîrmă ghimpată încărcată cu electricitate, gardienii S.S., înarmați cu reflectoare și mitraliere, vegheau ca pașii pe care-i făceam fără țintă în sus și în jos să nu le zguduie credința în eternitatea celui de al treilea Reich. Bătătoream, flămînd, zdrențăros, curtea umedă, plină de noroi din Lünebûrger Heide, care îmi sfișia nervii și inima. Am trăit acolo cîteva luni deznădăjduite, fără nici o perspectivă. Undeva, pe deasupra Hanovrei, se dădeau lupte aeriene. Le urmăream, căci se vedeau cu ochiul liber. Mulți au încercat să descrie această perioadă singeroasă, infernală, care a răsturnat orice logică omenească. Știu că exilul meu n-a fost decît o deportare de operetă, în comparație cu ceea ce li s-a întîmplat altora, în alte părți. Nici nu prea am obiceiul să vorbesc de el. Și dacă îl amintesc aici, o fac pentru că trebuie să vorbesc despre rolul pe care l-am jucat mai tirziu, cu pumnii strinși, seară de seară. Pe gauleiterul Ludwig von Rogge, pe care l-am creat pe soenă, aș fi vrut să-l sfișii cu toate cele zece degete, cu gura spumegînd de ură. Omul după care l-am modelat avea o funcție militară mai modestă. În lagăr, între noi, îl numeam „Unterober aber führer”. N-am să-i uit fața brăzdată de cicatrice, ochii albaștri, apăsători, cu monoclu, scîrțitui

cizmelor. Ce figuri tremurătoare, umilite, de paria, moarte de frică, deveneam, cînd apărea dimineața în barăci ca să ne numere, să controleze dacă nu lipsește nici unul din aceia a căror nimicire sistematică i-a fost încredințată din partea providenței wotaniene ! Purta cravașă și vocea lui cu accente nervoase de homosexual îmi sună și azi în urechi. Nici nu vreau să-l uit vreodată... Cînd mă ocupam de rolul de gauleiter, am avut oarecare îndoieli : oare ticălosul acela cu mănuși în mină a fost reprezentantul cel mai tipic al „Übermensch”-ului din acea epocă ? Am fost judecat și acuzat că n-am creat tipul cel mai caracteristic de ofițer hitlerist, așa cum trăiește el în general în conștiința majorității oamenilor. Nu puteam să-i explic flecăruia în parte, în timp ce interpretam rolul, că funcția de gauleiter însemna un rang foarte înalt, că un astfel de grangur era stăpin pe viață și moarte în teritorii de întinderea unei țări și acest titlu nu se acorda decît bestiilor celor mai mari... Cînd am stat înțila dată în fața lui, am căutat să aflu ce se poate ascunde în dosul acestei netezimi de reptilă. Cum își maschează ticăloșia această flară ? Ce ascunde uniforma neagră și acel „Ritterkreuz mit Eichenlaube” înfipt pe piept ? Într-o zi, am primit răspunsul. Nevastă-sa cu trei copii și cu toată lumea din casă au murit într-un bombardament. A pierdut pe toți ai săi, tot ce avea. Și chiar în acele momente, a putut să rămînă un șarpe veninos, fără milă. Nici un mușchi nu arăta că mizeria, durerea ușor de presupus, l-ar fi zguduit măcar pentru o clipă. Mai tirziu, după ce sosisem acasă, am auzit că, la eliberarea lagărului, scheletele supraviețuitoare, care abia se mai mișcau, l-au sîrtecat în bucăți. De viu. Oare atunci o fi simțit ceva ?

În ultimă analiză, el a fost modelul meu pentru rolul de gauleiter. Au jucat și alții acest rol. Știu că și-au retezat părul după moda prusacă, urlau și sforăiau cumplit și știu de asemenea că după părerea multora — așa socotea și o parte din presă — aceasta era interpretarea autentică, „tipică”. Nu intru în explicații, dar m-am luat după înțîmă mea credință de actor, cînd am modelat un dușman mai periculos, mai feroce, mai de moarte. Căci pentru regimul de teroare hitleristă, aceasta era figura caracteristică.

Păstrez multe figuri în cămara cu vechituri din acele timpuri. Erau, firește, și altfel de oameni. Ca, de pildă, ofițerul german care, în timpul unei inspecții de noapte, m-a surprins recitînd pe întuneric versuri pentru locatarii barăcilor — sute de oameni smulși din țările de baștină. Printre ascultători erau slovaci, polonezi, unguri, evrei, comuniști și necomuniști. Niciodată pînă atunci și nici de atunci și pînă azi, recunoștința și grațitudinea unui public n-au însemnat pentru mine atît de mult. Și cînd am terminat repertoriul, în ușa a apărut un neamț, m-a chemat la el și m-a întrebat de cine erau versurile pe care le spuseseam și mi-a întins două țigări : cel mai mare onorariu din viața mea. A doua zi, am primit ordin să mă prezint la el. Mi-a dat poema *Wenn wir den Krieg gewonnen hätten* de Erich Kästner, rugîndu-mă să o învăț și să o recit într-o zi. Am recitat-o de multe ori și, chiar dacă voi uita vreodată aceste versuri, întîlnirea ciudată cu acest om, ca și zilele de azi, mă avertizează că a fost și atunci, este și astăzi și va fi totdeauna și o „altă” Germanie.

G. Kovács în Ligurio („Mătrăguna”)

La întrebarea „Care e rolul dumitale preferat?”, cei mai mulți actori răspund: „Ultimul”. Nici eu nu fac excepție. Rolul meu cel mai drag îmi este, o declar aici, Kossuth al lui Illyés Gyula. Aș vrea să-mi exprim în cuvinte cit mai simple bucuria, gratitudinea pentru că mi s-a dat posibilitatea de a întâlni această piesă. A trecut prea puțin timp de la lunile de pregătire, de la ziua premierei și de la reprezentațiile ce i-au urmat pentru a fi în stare să scriu la rețea, fără trac, obiectiv, despre această experiență neuitată. A fost nevoie de colaborarea desăvârșită a regizorului și ansamblului, de o cunoaștere fără greș a textului, de armonizarea costumelor și machiajului, pentru a putea juca această cea mai valoroasă capodoperă a literaturii maghiare mai noi, în așa fel încît să mulțumim pe deplin și pe autor, și opera lui, și publicul, și pe noi înșine. Vorbesc intenționat la plural. Niciodată, poate, în istoria teatrului nostru, n-am avut o ocazie mai bună de a dovedi că, fără un stil realist unitar, nu se mai poate realiza ceva durabil și artistic. Nu era vorba numai de a juca pe Kossuth, ci de a înfățișa, și anume prin el, și forța revoluționară, care în 1848 a făcut din luptătorii pentru libertate, principalii purtători ai ideii de libertate. Görgey nu e numai adversarul politic al lui Kossuth, ci reprezintă și întreaga reacțiune a epocii. Józsa nu este numai țăranul credincios și bun de dincolo de Dunăre, ci însuși poporul ce își așteaptă eliberarea.

Ne-am ostenit din toate puterile să îndeplinim, printr-o interpretare cit se poate de credincioasă intenției autorului, această sarcină extrem de grea. Voi încerca poate să scriu cîndva un alt articol, în care să spun tot ce am de spus în legătură cu acest rol al meu, despre zbuliumul meu, despre tortura chinurilor de frumoasă a atîtor nopți de insomnie, despre experiențele pe care le-am cîștigat la reprezentațiile piesei.

Și sper să mă învrednicesc să scriu, odată și odată, mai adînc, mai științific, și despre celelalte roluri ce compun viața mea de artist, îmbrățișînd și exprimînd mai bine o serie de probleme și de secrete de atelier.

*

Dar n-am dreptul să-mi atribui numai lauri, să mă consider părtaș doar la încasarea laudelor ce ni s-au adus. Avem la activul nostru o serie de omisiuni în care îmi am și eu partea de vină și aș vrea să contribui, în calitate de complice, la descoperirea sinceră a acestor lipsuri.

Am vorbit mai sus despre ceea ce a însemnat pentru mine teatrul din Cluj și (în să asigur pe cititor că ceea ce am scris acolo nu e o simplă preocupare personală, o amintire romantică. Pentru sute și mii de oameni, teatrul din Cluj a însemnat același lucru. De pe la 1792, el și-a asumat, uneori în împrejurările cele mai vitrege, rolul de educator și transformator al societății. Astfel, instituția a devenit o tradiție, căpătînd o patină nobilă, și a putut îmbrăca o haină atît de trainică, încît nici cetele de diletanți ce s-au perindat în viața lui n-au putut să i-o sfișie.

Ni s-a dat și nouă o posibilitate istorică priincioasă. Dar am ales oare cu destulă grijă cărămizile din care vrem să clădim viitorul Teatrului Secuiesc? Este oare destul de durabil mortarul, pentru a lega puternic cărămizile, dînd zidului o trîinicie capabilă să reziste timpului? Oare, în dosul vitrinei sculptoare, magazinul e destul de îmbelșugat, pentru a ne permite să organizăm nu numai vinzări ocazionale, ci și aprovizionarea sistematică a publicului, satisfacîndu-i pe timp îndelungat exigențele culturale? Vreau ca viitorul să dezmințā îndoielele mele, dar deocamdată tabloul nu este așa de trandafiriu cum adeseori ne place să credem. Ar fi un act de defetism să punem la îndoială rezultatele obținute, dar ar însemna o adevărată frînă pentru progresul nostru în viitor să nu recunoaștem gravele omisiuni de care,

în dauna artei, ne-am făcut vinovați în exercițiul profesional al vocației noastre. Am cedat de multe ori unor influențe ce nu se acordau nici cu politica culturală a partidului, nici cu tradițiile progresiste ale teatrului nostru.

Publicul din Tg.-Mureș n-a avut în trecut un teatru statornic. Prin repertoriile noastre, noi trebuia să creăm o bază culturală adevărată. Trebuia să luăm de mină publicul și să-l introducem în visteria literaturii universale. Trebuia să-i atragem atenția asupra fazelor principale ale evoluției spiritului omenesc. Trebuia să injectăm, cu grija unor doctori pricepuți, „serul” culturii în organismul imbolnăvit de prostul gust burghez. Popularizând operele clasice și tradițiile noastre progresiste, alegând cu grijă din literatura sovietică, din cea națională, ca și din literatura dramatică clasică și progresistă din Apus, noi trebuia să facem publicul mai exigent, mai matur în judecățile lui asupra artei. Trebuia să-i stîrnim exigențele, nu să-i sprijinim lipsa de exigențe. Nu e o sarcină ușoară, recunosc. Dar teatrul își va face pe deplin datoria numai cînd nici o considerație de confort nu-l va putea determina să coboare nici măcar cu un centimetru de la nivelul cel mai înalt pe care a izbutit să-l atingă. Cea mai mică concesie înseamnă slăbiciune și nimic nu e mai ușor decît să distrugi pentru multă vreme, printr-o singură salvă de aplauze la scenă deschisă, rezultate realizate cu trudă.

Trebuie să recunoaștem că, în unele cazuri, am cedat păturii puțin numeroase care și-a făcut educația la „Szinházi Élet”¹, păturii care prin lipsa ei de exigență influențează uneori și oameni cu reală sete de frumos. Am inventat fel de fel de lozinci pentru a ne justifica înconsecvența de a fi aruncat lada cu gunoi pe poarta principală și de a fi readus pe ușa din dos, în ambalaj schimbat, dar tot atît de putred, același gunoi. Am spus că masele vor să se distreze. Dar oare la *Chef boieresc* sau la *Egor Buliciov*, la *Tartuffe* sau la *Amurgul învișorât*, la *Pescărușul* sau la *Revizorul* nu s-au distrat? N-au petrecut? N-au gustat spiritul ce iradia din aceste piese? Au dormit? Au plecat cumva a doua zi mahmuri la muncă? Piese ca acestea au sporit oare rebuturile noastre? Glumele burgheze de varieteu și glăgărele de mina a trela din baruri de provincie au contribuit ele la construirea socialismului?

Recunosc că e nevoie și de genul muzical. Mie însumi îmi place. Și aș fi încîntat să știu că vom avea și un teatru de operă și operetă în orașul nostru. Dar nu sînt dispus să recunosc că voci dogite și duhnind a vin, imitații răgușite de „diseuse”, dansatori cu două picioare stingi ar putea educa cu succes publicul nostru. Și dacă acest gen educă pe artistul care chiar dacă, din silă, le făcea toate acestea, acum 20 de ani, azi, conștient de poziția pe care și-a cucerit-o în societate, se mai poate solidariza cu astfel de rătăcirii din trecut? E plăcut să trăiește bine și e și mai plăcut să trăiești mai bine. Dar nu există primă și onorariu special care să justifice o astfel de scrinteală în arta noastră. Valoarea unei producții nu e determinată de looul, ci de modul cum e executată. N-aș vrea ca aceste rînduri să jignească, mai mult decît e nevoie, anumite suflete sensibile. Am apărut și eu în circ. Dar am avut impresia că recitînd versuri (pentru onorariu, firește), și acolo, pe arenă, tot pe poet l-am servit și n-am știrbit renumele teatrului al cărui membru eram. Mi s-a părut însă extrem de regretabil și nedemn să văd artiști de valoare și de vază apărînd în producții proaste și fără gust, renunțînd pentru cîteva sute de lei la înaltul nivel artistic la care au ajuns printr-o muncă grea de ani îndelungați. Oare astfel de producții nu se răsfrîng, în ultimă analiză, asupra teatrului nou? Nu oglindesc ele lipsa de unitate ideologică și artistică a teatrului? Mai avem dreptul, după astfel de spectacole, să ne asumăm sarcina de onoare de educatori ai unei generații de actori?

¹ „Viața teatrului”, o revistă mondenă, frivolă, de cancanuri teatrale, ce apărea la Budapesta, n. red.

Să nu răspundem imediat, dar să medităm asupra problemelor. Avem destul timp și destule ocazii să reparăm greșelile.

Puținele noastre teatre nu vor fi viabile în viitor decât dacă vom ști să ridicăm alături de noi o astfel de generație care, când îi va veni sorocul, să știe să preia și să ducă mai departe munca noastră. Avem mulți actori tineri capabili și cu suflet. Dar regizorii și actorii formați nu fac tot ce le stă în putință pentru a promova dezvoltarea și închegarea structurii lor artistice. E lung drumul pe care actorul trebuie să-l străbată ca să ajungă artist. Drumul acesta trebuie pardosit cu roluri. Și cu cât seria rolurilor jucate e mai interesantă, mai variată, cu atât și actorul va fi mai colorat, mai emoționant. Nu ne putem permite luxul să virim pe tinerii clocotind de ambiție în Țărcul unui singur gen de roluri. Oricât de frumos ar fi junele amoretz de 25 de ani, tot va veni un timp când pe sub ochii lui vor apărea zbircituri, când în dantura lui „materia străină” va spori; și dacă nu-l vom înzestra cu tot ce-i trebuie pentru a putea înfrunta năvala anilor, el va rămâne pe loc, obosit, ignorant, deznădăjduit și bătrîn. Și fetița cea mai frumoasă va îmbătrîni cu timpul și nu există tinerețe care în cîțiva ani de zile să nu fie nevoită a ceda locul unei generații și mai tinere. Și pentru ca această trecere a tinereții să nu fie prea dureroasă, actorului trebuie să i se dea în schimb ceva mai de preț decât tot ce pierde, ceva ce îl compensează din belșug: o puternică curasă artistică, atitudine bărbătească, sete de a se cultiva neconținut. Și ocazii de a juca mult. Roluri cât mai variate. Azi, de copil; mâine, de babă; azi, de băiețoi; mâine, de moșneag. Ocazii de a-și deschide ochii, plămîni, inima.

Nu eu am descoperit că rolul Julietei nu poate fi jucat de o actriță mai tină de 40 și acela al lui Romeo de un actor mai tînăr de 50 de ani. Ce pantă a durerii, a zbuciumului, trebuie să urce actorul pînă să ajungă la aceste culmi! Un lucru e clar: nu le facem un serviciu actorilor scutindu-i, dintr-un spirit de ocrotire rău înțeleasă, de încercări soldate din cînd în cînd cu înfringeri; trebuie, dimpotrivă, să le dăm însărcinări care implică pericolul eșecului. Pentru ca să știe să aprecieze din toată inima momentele cînd se va apropia de ceea ce numim succes.

*

Nu pot trece sub tăcere grava omisiune prin care păcătuim de ani de zile, în mod consecvent, cu vinovată neglijență. E vorba de neglijența noastră în legătură cu versul, cu recitalurile publice de poezie. Cuvîntul viu este arma cea mai importantă a actorului. El trebuie să-și procure această armă, s-o ascuță mereu, s-o țină gata în permanență, căci cu ajutorul ei el cîștigă sau pierde bătăliile de pe scenă. Dar independent de faptul neîndoișor că versul, poezia lirică este aparatul de gimnastică prin care ne putem căli îndeminarea interpretativă, independent de folosul imens pe care însușirea acestei îndeminări îl aduce actorului, noi avem datoria de a servi pe poeții din trecut și de azi, răspîndind versurile lor prin forța mobilizatoare a cuvîntului viu în masele largi ale poporului. Nu cred că, în trecut, actorii și artiștii interpretării n-ar fi simțit nevoia acestui lucru, căci altfel nu s-ar înțelege cum de Petőfi, Arany János, Ady și József Attila au fost cunoscuți și iubiți de atîta lume. N-am de gînd să vorbesc de recitatorii de meserie (Tessitori, Brassai Victor, Ascher Oscar, Palotay Erzsi, Horváth Ferenc, pentru a nu aminti decât pe cei mai de frunte), dar trebuie să citez pe mai marii scenei maghiare: pe Kovács Gyula și Jászai Mari, pe Bajor Gizi și Somlay Artur, pentru a da o idee de măsura în care nesocotim această elementară datorie a actorului. De zece ani de zile, abia am organizat două-trei recitaluri. Și acestea mai mult improvizat, pe apucate, fără o pregătire îngrijită,

și aș putea înșira pe degete pe actorii care și-au dat contribuția la ele. Poate nu iubim versurile? Sau nu le îndrăgim decât atunci când teatrele iau în program o piesă clasică în versuri? Căci în asemenea ocazii, actorul care toată viața lui a ignorat poezia, nu cunoaște oboseala, se ține scali de director, de regizori, dovedindu-le negru pe alb că rolul a fost scris anume pentru el! Nu ne dăm seama îndeajuns că nu ne putem însuși în măsura necesară frumusețea limbii materne dacă nu studiem bogata moștenire a poeziei noastre naționale. Fără interpretarea marilor poeți din trecut, nu putem ajunge la una din obligațiile actuale: aceea de a ajuta, de a sprijini noua lirică maghiară din țara noastră.

Multă vreme a fost obiect de discuție dacă versul și recitatorul mai pot atrage ceva public. Voi aminti un singur caz: turneul de acum un an al revistei „Igaz Szó”, pentru a arăta care este adevărul. Niciodată în trecut n-am recitat versuri în fața unui public atît de numeros, niciodată versul n-a fost atît de popular ca în zilele noastre. Noi, actorii trebuie să participăm mai puțin improvizat și cu o mai temeinică pregătire la aceste serate închinete poeziei și nu e nici o îndoială că și poezilor le vor crește aripi, le va crește elanul creator cînd vor vedea că versurile lor nu vor dormi, prăfuite, pe rafturile bibliotecii, nu vor trăi o viață efemeră de 24 de ore în coloane de ziare, ci că și noi, actorii, ne vom îngriji ca ele, prin muzica și sugestivitatea cuvîntului rostit, să-și poată face drum spre inimile omenești. Firește că e vorba de versuri scrise pentru inimă, nu numai pentru minte, căci acestea din urmă, chiar în gura celui mai bun actor, tot n-ar fi altceva decît comentarii rimate.

Noi, actorii am examinat nu o dată și cu toată sinceritatea importanța problemei. Dar oare poeții simt nevoia răspîndirii versurilor prin graiul viu al actorului? Nu fac nici o indiscreție spunînd că niciodată, nici un poet n-a trecut pe la mine pentru a-și exprima legitima dorință să-i învăț și să-i recit versurile. Cu toate că, pentru a interpreta just și veridic o poezie, eu, recitatorul, trebuie să cunosc împrejurările în care a trăit poetul, luptele lui, bucuriile și durerile ce l-au frămîntat, solul din care au răsărit versurile lui, tot așa de bine cum trebuie să cunosc antecedentele rolului pe care îl joacă. În timp ce recită versuri, actorul trebuie să treacă pe planul al doilea și mai mult decît la interpretarea unei opere dramatice. Actorul trebuie să servească poezia și nicidecum pe sine însuși. Formulînd această idee, vreau să fac un pas spre viitor, cînd sper că poet și actor se vor sprijini reciproc. Nădăjduiesc să am chiar în viitorul apropiat răgazul necesar de a realiza planul ce mă preocupă de mult, și anume: organizarea unei serii închinete în întregime poeziei din țara noastră. Împreună cu tinerii mei colegi László Gerő și Erdős Irma, am și început să pregătim programul, cu toată dragostea cuvenită cauzei.

Aici e cazul să vorbesc de o altă veche durere a mea. Sper că într-o formă oarecare, voi primi un răspuns de la cineva. Se spune de multe ori că meșteșugul actorului are un caracter sintetic, cuprinzînd toate ramurile artei. Fraza, deși cam academică, sună frumos. În realitate însă, sîntem izolați, cunoaștem puțin pe muzicienii, pe scriitorii și artiștii noștri plastici.

Să ne înțelegem: nu nostalgia trecutului și nu regretul pentru tinerețea apusă mă fac să vorbesc astfel. Dar îmi aduc aminte ce legături vii, febrile, pline de îndemnuri țineau laolaltă, pînă prin 1940, lumea noastră de gazetari, actori, scriitori și alte „haimanale”. Discuții prelungite pînă în zorii zilei, bătălii neîncetate, dorința de a pătrunde în secretele de atelier ale prietenilor, curiozitatea pentru o specialitate înrudită, toate contribuiau să ne facă viața mai bogată, mai colorată, mai variată. Cum s-ar putea curma exclusivismul sectar din viața noastră artistică de azi? Dacă vorbim de necesitatea de a intensifica legăturile noastre cu masele

populare, să nu trecem sub tăcere nici nevoia de a ne stringe propriile rinduri, de a ne apropia mai mult și noi între noi. Nu vreau să reeditez dictonul „iubiți-vă unii pe alții”, dar aş dori să ne răscolim unii pe alții, să schimbăm opinii, păreri, să trezim în noi elanul de luptă, fără de care viața noastră artistică s-ar putea ineca într-o monotonie cenușie și plictisitoare.

*

Pe cit de fără chef și în silă am pus mina pe tirnăcop și am început să sap prin dărimăturile trecutului și prezentului meu, pe atât aş dori acum, dacă timpul și talentul mi-ar îngădui, să scot la lumină și să aştern pe hirtie tot ce am petrecut într-o viață de om. Cite de toate nu se îngrămădesc în om în cursul unei vieți și ce greu este să faci curățenie generală, să selecționezi în așa fel încit să arunci tot ce este inutil, dar să păstrezi ceea ce îți va putea fi de folos cindva, oricît de tîrziu! Să-ți mărturisești nu numai izbinzile, dar și multele eșecuri care te-au însoțit o viață întreagă! Să vorbești despre planuri, dorințe, roluri, sarcini noi pe care trebuie să le duci la îndeplinire!

Am prea mult respect față de litera scrisă, pentru a nu simți răspunderea scrisului. Ceea ce mi-am propus să înfățișez în aceste însemnări este o chestiune strict personală. A vorbi însă despre o astfel de chestiune este un lucru gingaș, neplăcut, putînd să aibă aerul unei infumurări necuvîncioase. Iar în ceea ce privește rezultatul, întreprinderea poate suscita toate îndoilele, dat fiind că forma mea de expresie nu este formularea unui text, ci tălmăcirea pe scenă a gîndului scris de altcineva. Dacă, totuși, m-am încumetat să încerc, *fără sufler*, dar cu cea mai bună intenție, o mărturisire cit se poate de sinceră despre citava etape ale vieții și vocației mele, despre izbinzile și eșecurile mele, am făcut-o fiindcă prietenii mei, scriitorii, m-au convins că acesta e un lucru firesc, de la sine înțeles, pe care publicul are dreptul să mi-l ceară.

(În romînește de A. Albu)